

Kültür Hislerimizi Nasıl Etkiliyor?*

Andrei Zorin

Çeviri: Aylin Dilan Demiralp

Hislerimiz, duygularımız ve endişelerimiz kime ait? Ve çoktan ölmüş olan insanların hislerini ve deneyimlerini inceleme nedenimiz nedir? Yüz, iki yüz hatta çok daha fazla yıl önce ölmüş olan bir insanın ne hissettiği sorusu tamamen yersiz görülebilir: Nereden bilelim? Aynı zamanda tarihten bahsederken öyle ya da böyle değişik karakterlerin eylemlerinin arkasındaki amaç hakkında konuşuruz, yani onların duyguları hakkında. Deriz ki: “Napolyon şunu istedi”, “Peter I bunu düşündü” —bu metot tarihsel tartışmalarda neredeyse kaçınılmazdır. Bu yüzden, geçmişteki insanların duygusal dünyalarını ciddiyle ele almadığımız müddetçe, otomatik olarak, çoğu zaman da bilinçsizce, onların ruhsal endişelerinin yerine ne hissetmeleri gerektiği ve eylemlerine neden olacak duyguları hakkında kendi yargılarımızı koyarız. Bu durumdan kaçınmak için doğrulanabilir ve ihtiyatlı bir rekonstrüksiyon yöntemi geliştirmemiz gerekir.

Her insani duygu belirli paradokslardan oluşur. Bir insan o ya da bu duyguyu deneyimlerken ilk olarak hislerinin ani ve kendiliğinden meydana geldiğine inanırken, aynı zamanda bu hislerin ona hatta sadece ona ait olduğundan yani bireysel mülkiyeti olduklarına emindir. Diğer yandan bir insanın duygusal tepkisinin oldukça kestirilebilir olduğunu biliriz. Bir kişi belirli bir durumda yaklaşık olarak ne hissedeceğini bilir ve başkalarıyla iletişim kurarak onların ne hissettiğine (ya da hissedeceklerine) dair hipotezde bulunur. Bu hipotezler, her zaman olmasa da genellikle doğrulanır. Yani insanların belirli durumlarda ve belirli tahrişler etkisinde ne hissetmeleri gerektiğine dair bir fikrimiz var.

Amerikan psikolog Theodore Sarbin’in pratiğinde bu tarz ilginç bir durum incelendi. Bir Amerikan mekanikçi, başka bir mekanikçinin kafasına İngiliz anahtarıyla vurduğu için polise götürüldü. Karakolda polise diğeri ona ahlaksız bir jest gösterdiği için çok hiddetlendiğini izah etti. Bütün bu olay birkaç saniye içinde gerçekleşiyor hatta belki de daha az. Ama altında temel kültürel anlayışımızın koca bir tabakası yatıyor. İlk olarak, saldıran kişi uygulanan jestin kendisine yöneltildiğine ve onun bir hakaret ettiğine emindi. Bu jestin uygunsuz olduğunu nerede biliyordu? Misal, onu güldürmek yerine hakaret edilmek istendiğini nereden çıkardı? İkinci olarak, hakaret diye algıladığı jeste karşı verilecek düzgün cevabın saldırganlık olduğunu biliyordu. Bu da pek aşikâr değil: hakareti görmezden gelebilirsin, kendin karşılık olarak ahlaksız bir jest gösterebilirsin, ya da düelloya çağırarak gibi bir eylemde bulunabilirsin. Ama onun aklında bu durum için uygun bir cevap vardı: İngiliz anahtarıyla kafasına vurmak. Üçüncü olarak, hissettiği ani ve spontane duygunun hafifletici bir neden olduğunu, yani poliste hakkında

---

* **Orijinal Kaynak:** Zorin, Andrei. (Tarih Yok). “[Как культура влияет на чувства](#)”, *Arzamas*.

Atıf Şekli: Zorin, Andrei. (2020, Haziran 27). “Kültür Hislerimizi Nasıl Etkiliyor?”, Çev. Aylin Dilan Demiralp, sosyalbilimler.org, **Link:** <https://sosyalbilimler.org/kultur-his>

bahsettiğinde cezasının muhtemelen kısaltılacağını biliyordu.

Tabi ki insanlar kendilerinin ve başkalarının duygularını değerlendirirken ve tahmin ederken sürekli yanılığa düşerler. Fakat bu hatalar her zaman belirli prognostik hipotezlerin varlığına işaret eder. Amerikan mekanikçilerin kavgalarından yüksek kültüre geçiş yapacağım. *Yevgeni Onegin* romanını bitirdikten sonra Puşkin ünlü bir şiir kaleme almıştır:

Arzuladığım an geldi: Yıllarımın emeği sona erdi.
O zaman neden kavrayamadığım bir hüznü beni gizlice sarmalamış?
Başarımı elde edip gereksiz bir gündelikçi gibi yerimde durduğum için mi,
Maaşımı almış kendi işine yabancılaşmış?
Yoksa emeğime veda mı beni acıtan, gecelerimin sessiz yoldaşı,
Aurora'nın altın dostu, kutsal Penates'in arkadaşı?

- Aleksandr Puşkin. *Emek*

Şiirde şair, uzun yılların sonucunda tamamlanan bir emeğin insana mutluluk getirmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkıyor. Bu düşüncenin altında kültürel kavrayışımızın temelleri yatıyor: “işin bitti, cesurca gez” ve “biten işe bir taç” gibi atasözleri ve deyimler, emeklerinin sonunda taçlandırılan şair imgesi ve daha fazlası “emek” kelimesinin anlamını perçinliyor. Yani, şiir aşikâr ve anlaşılır bir hadiseyi seziyor: yıllarının emeğinin tamamlayan bir kişi özgürlük ve gurur duygularını hissetmeli. Ama şiir, şaşkın bir şekilde belirtiyor: “O zaman neden kavrayamadığım bir hüznü beni gizlice sarmalamış?”. Bunun altında tamamen farklı bir duygusal deneyim modeli yatıyor -şiiysel yaratıcılığın şairin ruhunun bir parçası olduğu ve bu yaratıcılıkla ayrılığın, kendi ruhundan yabancılaşmaya sebep olduğu romantik bir deneyim. Bu modelde ürün, sanat eseri, canlı bir varlık gibi algılanır. Dolayısıyla emeğin bitimi bir ayrılık gibi kavramlaştırılır. Bugün romantik kültürle aşına olan bizler için bu duygu tanıdık ve hiçbirimizin aklına bu duyguyu “kavrayamadığım” olarak nitelendirmek gelmez. Fakat Puşkin bu duygunun yaratılışında büyük ölçüde etkin rol oynadığı için, ona göre bu duygu o kadar yeniydi ki Puşkin onu “kavrayamadığım” olarak betimledi. Burada tam gözümüzün önünde bugün bile kültürümüzde gözlemediğimiz hislerin sembolik modeli oluşturuluyor.

Bir insanın deneyimlediğini algılayabilmesi için hissinin sembolik imgesine ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle, duygularımızı fark edip takdir etmemiz için bizi yönlendirecek kalıplara ihtiyaç duyarız. Peki bu kalıplar nereden geliyor? En stereotipik kalıplar dine dayanır: İnsanlar kiliseye gidip, her gün belirli ritüelleri gerçekleştirip, sürekli aynı temalarla konuları görerek belirli kalıplar oluştururlar. Anne sevgisinin, hislerin Madonna ve çocuk figürü üzerinden günlük olarak eğitilmediği ve Madonna'nın haça bakışının duygusal bir etki yaratmadığı toplumlarda Hristiyan kültürden tamamen farklı bir şekilde algılanacağı açıktır.

Ya da bugün hepimiz erkeklerin ağlamadığını çok iyi biliriz. Gözyaşları —cinsiyet etrafında sıkı bir şekilde yapılandırılmış bir duygu ifade etme biçimi; kadınlar ağlayabilir, erkekler ağlayamaz. Ancak

durum her zaman böyle değildi. Birçok kültür için erkeklerin gözyaşları doğru hatta pozitif bir duygusal tepki. Benim için merkezinde güçlü bir erkek figürünün bulunduğu klasik İslam kültüründe, yenicilerin, yani savaş alanında öldüren ve mücadele veren gerçek kahramanların, durmadan ağlıyor olmaları inanılmaz bir keşif oldu. Bu kültürde gözyaşları cesaret ve kahramanlıkla uyuyor. Gözyaşları tutkunun gücüne tanıklık eden, kudretli ve yiğit bir savaşçıya renk katan duygusal bir reaksiyon biçimi alıyor.

Bu bizim alışkın olduğumuz tepkinin tam olarak tam tersidir, bizim dişimizi sıkıp susmamız gerekir. Mayakovski'nin yazdığı gibi:

Eğer ki
ağlayan bir Bolşevik'i
müzedde sergileseydik,
tüm gün
müzedde
sersemleyip dikilirlerdi.
Tabi ki—
böyle bir şeyi
yüzyıllar boyunca göremezsin!

- Vladimir Mayakovski,
"Vladimir Lenin"

Bolşevik sadece tek bir koşulda kendisine ağlamayı izin verebilir, eğer Lenin ölürse. Demek ki, endişelerimiz büyük ölçüde kültürel normlarımıza istinaden şekilleniyor. Din, geleneksel törenler ve mitler dışında, duyguların sembolik modelleri yaratmanın en önemli aracı sanattır. Çağlar boyunca sanat bu sembolik modellere tedarik sağladı, fakat seküler dünyada, sanatın bu rolü, tabi ki de özellikle mühim bir hâle geldi.

20. yüzyılda bu tür sembolik modellerin kaynağı olarak kitlesel medyadan söz edebiliriz. Eğer biz, misal, futbol taraftarlarının gole verdikleri tepkiyi incelersek, iki tip tepki görürüz. Bu iki tepkiden birinin seçilmesi golün senin takımına mı yoksa senin takımının mı atmış olduğuna göre değişir. Demek ki önümüzde bulunan koca stadyumda her insan hangi anda hangi duyguyu hissetmesi gerektiğini ve onu sosyal normlara uygun bir şekilde nasıl ifade etmesi gerektiğinin farkındadır.

Bir soru ortaya çıkıyor: Eğer her zaman kültürel normlar ve sembolik modellerden yola çıkıyorsak, duygunun tamamen bireye özgü ve özel bir yanı var mıdır? Düşünüyorum ki, evet, tartışmasız. Gerçek şu ki, her insan, hayatındaki farklı olaylar için sembolik modeller depolar. Bu modeller belirli aralıklarda kesişip, birbirleriyle çarpışıp, uyuşmayıp, zor ilişkilere girerler. Çeşitli sembolik modeller arasında gerginlik, tutarsızlık, çelişki ve çekişme ortaya çıkar. Bence tam olarak bu tarz anlarda bireysel deneyim meydana gelir.

Bir zamanlar Josef Brodski *Yalta'ya Adanmıştır* şiirinde yazdığı gibi:

Benzersiz olduğumuzu düşündüğümüz
müddetçe,
hiçbir şey bilmiyoruz. Felaket, felaket.

Ve gerçekten de bazı temel durumlarda oldukça sıradanız. Fakat, içimizdeki bu sıradanlık her tekrarlandığında benzersiz bir takım yıldızı şeklini alır ve bu sembolik modellerdeki tutarsızlık nihayetinde bireye özel bir şekil oluşturur.

Son olarak Amerikan psikolog Theodore Sarbin tarafından bence tamamen yanlış yorumlanmış bir olay anlatacağım. Olay 1950'lerin başında gerçekleşti. Sarbin'in durmadan Hemingway okuyan filoloji öğrencisi bir hastası vardı. İdeal maskülenlik bağlamında kendisini Hemingway'in yazılarındaki kısa ve öz konuşan erkek karakterlerle karşılaştırdığı zaman, yetersiz ve güçsüz hissediyordu. Hemingway'in yazılarında sunduğu sembolik modellerle uyuşmuyordu.

Bir noktada, Sarbin'in yazdığına göre, Hemingway'in *Francis Macomber'in Kısa Mutlu Yaşamı* eseriyle sarsılmıştı. Hikâyenin ana karakteri özünde sefil ve önemsiz bir New York finansörü. Olay ana karakterin korktuğu bir avda gerçekleşiyor. Sonuç olarak, ana karakterin eşi onu ava öncü eden karakterle aldatır. Ana karakter kendisinden iğrenir, fakat bundan dolayı sonunda yeniden doğar. Ertesi gün kendisini tehlikeye atarak kahramanca bir şekilde aslanlar ve gergedanları vurup, onları kendisinin öldürdüğü ve bu anda ölümden korkmadığı için gerçek mutluluğu tadar. Onu mutluluğa boğan bu his, eşi tarafından atılan bir merminin onu vurmasıyla kesilir. Sarbin'in dediğine göre eşi kocasına saldıran bizonu vurmaya çalışırken, yanlışlıkla Francis Macomber'in kendisini vurur.

Bu yazıyı okuyan genç, kendisi için bir çıkış kapısı görüp Kore cephesine gönüllü oldu. Kore cephesinden birkaç heyecanlı mektup aracılığıyla psikoterapistine ne kadar mutlu olduğu hakkında yazdı. Bir ay sonra ise devriye esnasında öldü.

Ancak Sarbin, Hemingway'in eserini yanlış anlayıp, yorumlamış gibi duruyor. Büyük ihtimalle sadece hastasına güvenip, kitabı okumamıştır. Hikâyeyi tekrar okursak, yanlışlıkla atılan bir kurşundan söz bile edilemeyeceğini fark ederiz. Francis Macomber'in eşi onu bilinçli olarak öldürüyor, tam olarak ona ateş ediyor, bundan şüphe duymak imkânsız. Çünkü, bu yeni insandan, gözleri önünde doğmuş gerçek erkekten korkuyor. Bu erkek onu terk edebilir -buna izin veremez çünkü o çok zengin. İkinci olarak da Francis eşine, vahşi hayvanları öldüren bir kahraman olarak, sefil ve önemsiz biri olduğundan daha tiksiniç geliyor.

Bu Sarbin'in hastasının okuduğundan tamamen farklı bir öykü. Demek ki genç, psikoterapist yerine iyi bir akademisyene danışsaydı, belki de şu an hayatta kalıp, bir profesör olarak doksanıncı yıl dönümünü kutluyor olurdu.

***

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi

almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da [@sosbilorg](https://twitter.com/sosbilorg) kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten abonesi olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

Aynı zamanda yayımlanan çalışmaların size WhatsApp üzerinden gönderilmesini talep ederseniz sosyalbilimler.org/whatsapp linki üzerinden "**Sosyal Bilimler WhatsApp Grubu**"na katılabilirsiniz.